

Отримано: 29 лютого 2024 року

Прорецензовано: 9 березня 2024 року

Прийнято до друку: 14 березня 2024 року

e-mail: yurii.mynenko@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2916-4274>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-22(90)-137-139

Миненко Ю. В. Буколічні мотиви у збірці “Сад Божественних пісень Григорія Сковороди”. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22(90). С. 137–139.

УДК: 821.161.2

Миненко Юрій Васильович,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Національного університету “Острозька академія”

БУКОЛІЧНІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ “САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ”

У статті проаналізовані буколічні мотиви у поезіях збірки. Твори Григорія Сковороди є цілком бароковими, що відзначає В. Шевчук у своїх дослідженнях. Поезії часто мають релігійний характер, як і загалом твори українських барокових письменників. Найбільш бароковий образ збірки – це алегорія саду. Він є втіленням небесного раю та протиставляється пеклу й печалі.

Інше джерело творчості автора – антична спадщина (Література і філософія). Серед лектури Григорія Сковороди називають імена багатьох авторів, однак особливий вплив справили на автора погляди Епікура. Саме “Садом Епікура” називалася школа цього філософа.

Відомий медієвіст Л. Ушкалов звернув увагу на наявність буколічних мотивів у збірці. Буколіка – жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі. У цьому напрямі творив давньоримський поет Вергілій. Найбільш близькою до цього жанру античної поезії своєю образністю є 13-тя пісня збірки “Сад Божественних пісень”. Сковорода за допомогою усталених образів буколічної поезії (квітучі поля, чисті струмки, пташиний спів, пастух, вівці) змальовує картину вільного спокійного життя на лоні красивої природи.

У творах збірки наявні власне авторські буколічні образи такі, як жайворонок, сопілка, козеня. Григорій Сковорода часто використовує протиставлення пір року. Щастя ж неодмінно пов’язане з натуральною ідилією, що засвідчує 18-тя пісня збірки. Воно знову нерозривне з життям у селі на лоні природи. Місто натомість є своєрідним втіленням зла, що підтверджує 12-та пісня збірки “Сад божественних пісень” Григорія Сковороди.

Ключові слова: Григорій Сковорода, буколіка, сад, античність, натуральна ідилія.

Yurii Mynenko,
PhD in Philology, Senior Lecturer,
National University of Ostroh Academy

THE BUCOLIC MOTIFS IN HRYHORIY SKOVORODA'S COLLECTION “THE GARDEN OF DIVINE SONGS”

There is an analysis of bucolic motifs in the poems of the collection. The works of Hryhoriy Skovoroda are baroque completely. It is noted by V. Shevchuk in his studies. Poetry often is religious as it was in the works of Ukrainian baroque writers in general. The most baroque image of the collection is an allegory of a garden. It is a heavenly paradise and also contrasts to hell and sorrow.

The ancient heritage (literature and philosophy) is another source of creativity. Hryhoriy Skovoroda studied many authors. The philosophy of Epicurus has a particular influence on the author. “Garden of Epicurus” is named the school of the philosopher.

The famous scientist L. Ushkalov noted the bucolic motifs in the collection. Bucolic is a genre of ancient poetry. It tells about a free and happy life in the country. The ancient Roman poet Virgil wrote the bucolic poem. Like a bucolic poem. Like the 13th song of the collection “The Garden of Divine Songs”. Skovoroda uses bucolic images (blooming fields, clean streams, birdsong, shepherd, sheep) to paint a picture of a free and calm life in the beautiful nature.

There are also author bucolic images such as lark, woodpecker, and goat Hryhoriy Skovoroda often contrasts different seasons of the year. Happiness connects with a natural idyll which we have in the 18th poem of the collection. It cannot be without life in the country. The city is an image of evil like in the 12th poem of the collection “The Garden of Divine Songs” by Hryhoriy Skovoroda.

Keywords: Hryhoriy Skovoroda, bucolic poem, garden, antiquity, natural idyll.

Творча спадщина Григорія Сковороди стала без перебільшення однією з визначальних складових становлення менталітету української нації. Це стосується як самої постаті філософа, так і його літературного доробку. Саме з його іменем значною мірою пов’язане становлення такої риси нашого психотипу як кордоцентризм, тобто “філософія серця”.

Збірка “Сад Божественних пісень” у поетичній формі виразно представляє ідеї філософа. Дослідники звертали увагу на античні джерела творчості, версифікаційне новаторство (йдеться про слабо-тонічне віршування у 10-й пісні збірки), генетичний зв’язок Біблією і творчістю українських барокових письменників. Водночас у поезіях яскраво представлені буколічні мотиви, що органічно поєдналися в автора з мальовничими картинками природи

На думку українського медієвіста В. Шевчука, поетика Г. Сковороди є цілком органічною і традиційною для українського бароко. “...цілком традиційний він у виборі своїх тем: барокова українська поезія всі перелічені мотиви розробляла докладно, причому в різному часі. Оригінальність Г. Сковороди тут у тому, що поет усі відомі мотиви, часто запозичені з літературних джерел, з античних авторів, із Біблії, давніших українських поетичних творів ... з’єднав у власну мислительну систему, тобто надав своїм поезіям сили універсального погляду на світ, на людину...” (Шевчук, 2005: 586).

Найбільш бароковий образ збірки – це алегорія саду. До неї часто вдавалися автори, загадки хоча б поетику “Сад поетичний” Митрофана Довгалецького чи збірку проповіді “Огородок Марії Богородиці” Антонія Радивиловського. Тож у бароко сад (огорожок) – широко вживаний образ, місце перебування тайн й істин. У третій пісні для автора він уособлює духовне начало:

Весна любя, ах, пришла! Зима люта, ах, пройшла!
Уже сады расцвѣли и соловьев навели.

Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобразь красных сел.
Бѣжи себѣ в болота, в подземныи ворота!

Бѣжи себѣ прочь во ад! Не для тебе рай и сад.
Душа моя процвѣла и радостей навела (Сковорода).

Сад є втіленням небесного раю і протиставляється пеклу і печалі. Допомогає увіразнити цю антиномію опозиція пір року: буйноквітної весни та лютої зими. Картини природи, таким чином, не лише відтворюють переживання ліричного героя, а й унаочнюють роздуми автора.

Щастлив тот и без угѣх, кто побѣдил смертныи грѣх.
Душа – божій град, душа его – божій сад.

Всегда сей сад даст цвѣты, всегда сей сад даст плоды,
Всегда весною там цвѣтет, и лист его не падет.

Природа (квіти, плоди) має духовну семантику, Таке поєднання у Сковороди досить органічне й допомагає краще зрозуміти Божі істини:

Обоже мой, ты мнѣ – град! О боже мой, ты мнѣ – сад!
Невинность мнѣ – то цвѣты, любовь и мир – то плоды.

Душа моя есть верба, а ты еси ей вода.
Питай мене в сей водѣ, угѣшь мене в сей бѣдѣ (Сковорода).

Прикметним у цьому уривку є образ верби, з якою співвідноситься людська душа. Загалом часте використання флористичної символіки є особливістю збірки.

Ще однією складовою творчості Григорія Сковороди, як небезпідставно стверджують літературознавці, стала культура давніх греків і римлян, що лежала в основі багатьох навчальних курсів Києво-Могилянської академії. На думку М. Меркулова, антична культура є складовою творчості Григорія Сковороди. Він був добре обізнаний з культурою Давньої Греції і Риму. Водночас у Сковороди, як і в багатьох барокових письменників, вона переосмислюється “у традиціях християнського вчення, використовуючи її для якомога повнішого вираження своїх думок, почуттів та ідей” (Меркулов, 2016: 62).

Серед лектури Григорія Сковороди називають імена багатьох філософів. Це і стоїки, і Лукрецій, і Лукіан, і, звісно ж, Епікур. Саме звідти у “мандрівного дяка” Сковороди думки про вічність матерії, заперечення ідей як створення, так і кінця світу, а також скептичне ставлення до будь-яких надприродних явищ (чудес, див) як язичницького, так і християнського походження. Єдиним беззаперечним авторитетом для нього була Біблія, що її філософ трактував цілком довільно, відповідно до власних думок і життєвого досвіду.

Саме “Садом Епікура” називалася школа цього філософа, що проіснувала майже вісім століть. “Основною метою філософії Е. є, на відміну від представників класичної давньогрецьк. філософії, не приріст нового знання, а опанування людиною мистецтва жити гідно, забезпечувати спокій своєї душі та зберігати духовну стійкість” (філософський енциклопедичний словник, 2002: 201). В іншій статті цього ж видання зазначено, що епікуреїзм визначає два типи насолод – фізичні та духовні. На останніх робить акцент український філософ – це “пізнання, що позбавляє людину марновірства і страху смерті” (філософський енциклопедичний словник, 2002: 201), а також мудрість, справедливість, дружба.

Відомий медієвіст Л. Ушкалов звернув увагу на наявність буколичних мотивів у збірці. “Буколіка (з грец. “пастуша пісня”) – жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі” (літературознавчий словник, 1997: 99). Ось, приміром, зразок буколіки давньоримського поета Вергілія:

Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо...
Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та кручений плющ, зростить без насіння,
Лотосом все поцвіте, засміється веселим аконтом,
Кози самі понесуть молоко з полонини додому,
Смирна худоба без страху на лева глядітиме в полі.
Квіти ласкаві, рясні проростуть край своєї коліски.
Згине і ворог твій – змій, і все зілля отрутне загине... (Вергілій).

Найбільш близькою до цього жанру античної поезії, як і до твору Вергілія, своєю образністю є 13-та пісня збірки. Це стверджує у своїй розвідці Л. Ушкалов: “...Сковорода за допомогою усталених образів буколичної поезії (квітучі поля, чисті струмки, пташиний спів, пастух, вівці, звуки сопілки) змальовує картину вільного спокійного життя на лоні розкішної природи” (Ушкалов, 2007: 20). Недаремно за епіграф у ранньому автографі слугували слова з Вергілієвих “Георгік” про виноградарів і помірно задоволення. В остаточній же версії маємо цитату з “Пісні пісень”: “Изыдите от среды их... Прийди, брате мой, водворимся на селѣ. Тамо роди ты мати твоя”.

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распещренны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы, кудрявые лѣса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот, выпсрь лєтя, свєрчит, а сєй на вѣтвѣх свистит.

А когдѣ взойшла денница,
Свищєт в той час всѣяка птица,
Музыкаю воздух растворєнный шумит вкруг.

Только солнце выникаєт,
Пастух овцы выганяєт.
И на свою свирѣль выдаєт дрожливый трѣль.

Пропадайтє, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я с хлѣба куском умру на мѣстѣ таком (Сковорода).

У наведєній пісні впадають в око власнє авторськї буколїчні образи, що є частиною українськї природи (поля, жайворонки, сопілка та ін.). Після опису сільськї краси, цїлком у дусї українськї народнї творчостї, ліричний герой категорично виступає апологєтом натуральнї ідилї на противагу багатолюдним мїстам.

Буколїчні мотиви тїєю чи тїєю мїрою наявні чи не в кожному творї збїрки. Формула власного щастя викладєна у 18-й пісні. Воно знову ж нерозривно пов'язанє з життєм у сєлї на лонї природи. Цїкаво, що в епіграфї “Господь гордым противитєся, смиренным же даєт благодать” опозиція мїсто-сєло співвідноситься як антитеза гордовитостї та смиреннєя:

Ой ты, птичка жолтобоко,
Не клади гнѣзда высоко!
Клади на зеленой травкѣ,
На молодєнькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочєт ухватить,
Вашєю живєт он кровью
От, от кохти он острит!

Стоит явор над гороу,
Все киваєт головою.
Буйны вѣтры повѣвають,
Руки явору ламают.
А вербочки шумят низко,
Волокут менє до сна.
Тут течєт поточок близко;
Видно воду аж до дна (Сковорода).

Тут знову масмо невластивї античнїй природї топонїми – яструб, явір, верба. Важливими елементами у змалюваннї буколїчнї картини виступають пори року (красива весна і люта зима), образи свїйськїх тварин (козеня, цап), що допомагає увиразнити барокову ідею минущостї людського життєя.

Тож у збїрцї “Сад Божєственних пісєнь” Григорїя Сковороди яскраво предствалєні буколїчні мотиви, що ведуть свїй початок з античних часів. Вони наявні у багатьох поезїях збїрки, органічно поєднуючись з фольклорною національною символїкою. Найбільше буколїчних образів у 13-й пісні збїрки.

Лїтература:

1. Вергілій. Буколїки / пер. М. Зєрова. Київ : Днїпро, 1990. URL: <http://surl.li/skpd> (дата звернєння 01.03.2024).
2. Лїтературознавчий словник-довїдник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалїва та ін. Київ : Вид. центр “Академїя”, 1997. 752 с.
3. Меркулов М. Античні образи у творах українськїх письменників бароковї доби (на матерїалї віршів Григорїя Сковороди та Фєофана Прокоповича). *Слово і час*. 2016. №6. С. 56–62.
4. Сковорода Г. Сад Божєственних пісєней, прозябший из зерн Священнаго Писанїя. *Григорїй Сковорода. Повнє збїрання творів* : вебсайт. URL: <http://surl.li/skpxx> (дата звернєння 01.03.2024).
5. Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історїї українськї лїтератури. Київ : Факт, 2007. 552 с.
6. Фїлософськїй енциклопєдичний словник / за ред. В. Шинкарука та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
7. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська Лїтература XVI–XVIII столїть: у 2 кн. Київ : Лїбїдь, 2005. кн. 2. 728 с.

References:

1. Verhiliy, Bukoliki [Bucolics] (Zerov, Trans.) Kyiv: Dnipro. Retrieved from: <http://surl.li/skpd>. [in Ukrainian].
2. Hrom'iak, R. T., Kovaliv, Yu. I. (Eds.). (1997). *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference]*. Kyiv: Vyd. tsentr “Akademiia” [Publishing center “Academ”]. [in Ukrainian].
3. Merkulov, M. (2016). Antychni obrazy u tvorakh ukrainskykh pysmennykiv barokovoi tdoby (na materialy virshiv Hryhoriya Skovoroda ta Feofana Prokopovycha) [Ancient images in the works of Ukrainian writers of the Baroque era (based on the poems of Hryhoriy Skovoroda and Feofan Prokopovych)]. *Slovo i chas [Word and time]*, 6, 56–62. [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. Sad Bozhestvennykh Pisen, shcho Prorosly iz zeren Sviatoho Pysma [The Garden of Divine Songs that Sprung from the Seeds of Holy Scripture]. *Hryhoriy Skovoroda. Povne zibrannia tvoriv [Hryhoriy Skovoroda. Complete collection of works]* Retrieved from: <http://surl.li/skpxx>. [in Ukrainian].
5. Ushkalov, L. (2007). *Skovoroda ta inshi: Prychynky do istorii ukrainskoi literatury [Skovoroda and others: Reasons for the history of Ukrainian literature]*. Kyiv: Fakt. [Fact] [in Ukrainian].
6. Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). *Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abrys [Outline]. [in Ukrainian].
7. Shevchuk, V. (2005). *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI–XVIII stolit: u 2 kn. [Muse Roksolanska: Ukrainian literature of the XVI–XVIII centuries: in 2 books]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].